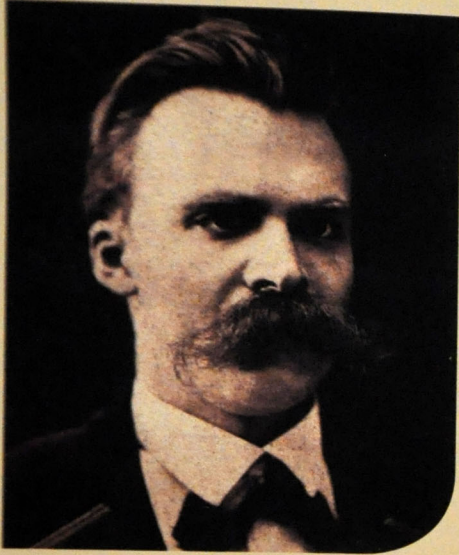

Fridrix Nitsşe -

öz vətənidə belə "qərib", ən qəribə adamlar içərisində belə qəribə, Fövqəlbeyin Bəndə...

“Ümid ən sonuncu pislikdir, çünki işgəncənin ömrünü uzadır”, “Tanrı öldü... Onu biz öldürdük”, “İnsana ediləsi ən pis pislik - onu utandırmaqdır”, “İnsan o qədər acı çəkmiş ki, bütün canlılar arasında tək o, gülməyi icad etmək məcburiyyətində qalmışdır”, “Bizlər arzularımızı həyata keçirməkdən daha çox, arzularımıza aşıq” kimi fikirlər sahibi daha necə olmalıymış ki?!

Və bu qeyri-adi dahinin, “Üstinsan” fəlsəfəsi kimi düşüncələr böyüyünün –

UŞAQLIQ DÜNYASI...

Nitsşenin uşaqlığı Naumburq şəhərində, belə demək mümkünsə, “arvadlar arasında” keçib; dul anası və qarımış bibilərinin əhatəsində. Bu faktı elə-belədən qabartmıram, – həmin qadınların qara taleləri, puç həyatı sonralar Nitsşe fəlsəfəsindəki pessimizmin rüşeymlərinə çevriləcəkdi...

Məktəbdə çox yaxşı oxuduğuna, yaşından (bizim mental təbiri ilə “başından”) böyük danışdığına görə, on üç yaşlı Nitsşeyə “keşiş” ləqəbi verilmişdi. Lakin getdikcə bu kəskin zəka onun baş beləsinə çevrilir.

Fiziken böyüdükcə daha da güclənən psixoloji “mən”i onun inancına da zərbələr vurmağa başlayır. On səkkiz yaşından, öz ələmincə, hər şey “yərbəyer” olmağa başlayır; dünyanın bu “keşiş” ləqəblisi “maraqlı dindar”dan dahiyanə “şübhəçi”yə çevrilir... Bu barədə heç kimə heç nə deyib-danışmayan “susqun Nitsşe” ömrünün axırına qədər belə yaşayacaq, belə yazıb-yaradacaq, fərdi ağılın bəşəriyyətə ağıla tam “keçid” mərhələsindəki cüzi dəyişiklik istisna edilməklə, elə belə də öləcəkdi...

...Hələ onun Karl Yunq, Alfred Adler kimi dahilərin təəccübünə, Ziqmund Freyd sayaq super “mürəkkəb”in heyratına səbəb olmasını demirəm. “Bəşəriyyətin ən ağıllı dahi gicbələri” Ziqmund onunla bağlı keçirdiyi kitab-kitab heyrat hissələrindən sonra belə bir qıp-qısa qənaət hasil etmişdi: “Nitsşeyə qədər heç kim özünü təhlil etməyi bu qədər yaxşı bacarmamışdı və çox güman, bunu bacaranlar bir daha çətin tapılsın...”

Bu an oxşar daha bir neçə söz demək istəyirdim ki, onun “Az bilən və az düşünen çox danışar” postulatından çəkdim...

Çəkdim, ancaq bu qəribəliklər mücəssəməsinə məxsus sirlər seyrindən tam çıxıb bilmədim. Çünki onunla bağlı fikirlər, əhvalatlar, dür-düynələr həddən ziyadə çoxdur və bunların əksəriyyətinə biganə qalmaq, sadəcə, mümkün deyil. Bunların ən adisi - onun ad “məsələ”si; bu “dünyabeyin” uşaq anadan olanda (15 oktyabr 1844) Prussiya kralı Fridrix Nitsşeyə sonsuz sədaqət və məhəbbətli olan atası dirənib ki, oğlunun adı mütləq Fridrix Nitsşe olmalıdır. Amma... çox xoşladığı bu adla övladını doyunca səsləmək ataya qismət olmayıb; uşağın beş yaşına tamam olmamış, beyin qurumasından vəfat edib.

Yenə beyin...

Bu patologiya Nitsşeni də ömrü uzunluğunu izləyəcək və “qələbə” çalacaqdı...

Almaniya, Naumburq

BÖYÜKLÜK DÜNYASI...

Əlbəttə, hər mənada böyüklük...

Ailə hələsindəki qadınlar əvvəlcədən onun həyatını "layihələndirirdilər" da, Nitsşe özü keşiş olmaq xülyasıyla 19 yaşında Bonn universitetinə daxil olsa belə, az keçmiş, məlum "beyin" məsələsi bu planı pozur. Sən demə, "machul", "şüursuz" bir üsyan hissi onun içini gəmirirmiş. İlkən dünyagörüşü üçün xeyli böyük görünən Bonna gələcək universitet gəncliyinə qoşulur, içkiyə qurşanır, səfillik kəndənə ayaq basır və hətta duəldə çarpışıb yaranılır da. Bu, həmin vaxtlar idi ki, artıq "Allah ölmüşdü" (özü də belə bir əlavə ilə: "Onu biz öldürdük")...

Tətildə evə qayıdan Nitsşe onun həyatını əvvəlcədən planlaşdırmış qarabaxt qadınların gözləri qarşısında cürbəcür "allahsız"lıqlara yol verir, dini ayinləri icra etmir, kilsəyə getmirdi. Tətildən sonra isə Bonna yox, – klassik filologiya üzrə təhsil almaq üçün Leypsiqə yollanır. Həmin şəhərdə baş verən iki hadisə 21 yaşlı bu gəncin sonrakı həyatına böyük təsir göstərir. Saysız neo-fəlsəfi məşqlə bioloji eşq qovuşduğu burulğanında çapalayan dahi gənc, bir gün, sonralar adını dilinə gətirməyi belə rəva bilmədiyi, hətta yazılarında "Qadın yanına gedirsən? Elə isə qırmancını unutma!" kimi fəlsəfi rixşəndlər işlədəcəyi "priton" a üz tutur və orada xəstəliyə yoluxur (bu xəstəlik Nitsşenin bütün təfəkkür tarzında iz qoyacaqdı)...

Deyənlərə görə, bu hadisədən sonra Nitsşe heç zaman qadınlarla yaxınlıq etməyib.

Na yaxşı ki, belə olub və bu, ikinci hadisəni doğurub. Belə ki, əsərlərinin yayımlandığı gündən hər başağ nüməyəndəsinin intellekt təsərrüfatına peyvənd toxumlar səpməkdə olan bu dahi filosof həmin zina-olaydan sonra Şopenhauerin, həyatının dəyişməsinə əvəzsiz rol oynamış "Dünya iradə və təsəvvür kimi" əsəri ilə yaşının "barə" vaxtında tanış olub. Həmin vaxt yenica vəfat etmiş (və çoxlarının unutduğu) Şopenhauerin interpretasiyaya açıq üslubu və öldürücü pessimizmi Nitsşeyə dərinləndirən təsir edir. O, sonralar yazacaqdı: "Burada hər sətir imtina, vazkeçmə, acı gerçəkliklə barışmaq qışqırığı idi: dünyanı, yəni həyatın və insan təbiətinin qorxunc bir möhtəşəmliklə görüldüyü aynaya baxdım... Burda səhhat və mərazi, sürgünü və sığınacağı, cənnəti və cəhənnəmi gördüm..."

Bu əsər Nitsşeyə necə təsir edirsə, nəinki innən sonra inanacağı, hətta indiyədək inandığı bir şey də qalmır. Hələ bu azmış kimi, "Şopenhauer bədbinliyi" ona olmazın güc-qüvvət də verir. Amma bu duyğular içərisində müsbət elementlər də az deyilməmiş; təbiətə o qədər uyğun olmasa da, artıq o, özü qarşısında dürüst, hamı qarşısında isə güclü olmaq istəyirdi. "Harda canlı gördümsə, orda güc iradəsi gördüm, xidmətçilərin iradəsində belə ağılıq etmək gördüm" düşüncələri üstə köklənirdi. Pessimizm cüvələri içərisinə qarışmış bu dahi üçün irəliyə gedən yol Şopenhauerdən keçirdi. Beləliklə, Güc İradəsi, hələlik, Nitsşe fəlsəfəsi üçün yeganə duru ideyaya çevrilir.

Sonra gəlir topçu zabıt kimi bir il hərbdə olması, Leypsiq universiteti professorlarından birinin ona son qırx ildə yetişdirdiyi ən böyük tələbə kimi baxması, buna rəğmən, gün getdikcə, bu möcüzə tələbənin klassik filologiyadan soyumağa başlaması (onun qənaətinə

"filologiya həyatın acı və təcili cavab tələb edən sualları qarşısında biganə", "bir axmaq tərəfindən dövləndirilən fəlsəfə tanrıçasının ey-bacarı balası" imiş) və dahi Vaqner!..

Bu qədər zəka sahibi ola-ola, "həyatda nə etməli" sualı qarşısında aciz Nitsşe kimyə elmini öyrənmək üçün Parisə getmək haqda baş sındırırkən, qəfildən (amma həm də çox gizli şəkildə) – siyasi düşüncə və inqilabi fəaliyyətinə görə 20 il əvvəl bu şəhərə sürgün olunmuş məşhur bəstəkar Riçard Vaqnerlə tanış olmaq eşqinə düşür. Bu da çox qərribə imiş ki, Nitsşenin atası yaşında olan Vaqner ona dəhşətli dərəcədə bənzəyirmiş və o, indiyədək heç bir məşhuru yaxından tanımayan Nitsşeyə çox böyük təsir edir. Tezliklə bəlli olur ki, Vaqner də Şopenhauer heyranı imiş. Bu gəncin varlığında böyük bir dahinin uyuduğunu və ona heyranlığını hiss edən Vaqner bu iki əlamətdən vəcdə gələrək öz mənəvi dünyasını bütünliklə Nitsşeyə köçürməyə cəhd edir.

Nəticədə, Nitsşe, operaları qədər qərribə və qeyri-adi böyük bəstəkardan çox şey öyrənir. Nitsşe həftə sonlarını onun gözəl villasında keçirir, ömrünü musiqi, siyasət və sevgi ilə məhdudlaşdırmayan Vaqnerin həyat eşqi onu da xeyli dərəcədə canlı yaşam tərzinə cəlb edir. Xərcləri bəzən tam pulsuzlaşmağa qədər davam etdirir!

Vaqnerə Bavariya knyazı II Lüdviqin öz xəzinəsindən böyük pullar axıtması, insanları inandırmaq qabiliyyətinin musiqisi qədər böyük və möhtəşəm olması da Nitsşeyə qərribə fəlsəfələr pıçıldayırdı...

Bir qədər sonra, filologiya elminə "xüsusi" münasibətinə baxmayaraq, 24 yaşlı Nitsşe Bazel universitetinin klassik filologiya kafedrasında professorluq təklifini qəbul edir və burada filologiyadan əlavə, fəlsəfədən də mühazirələr oxumağa başlayır. Bu fənləri müştərək etməkdə isə məxfi bir "qəsd" i varmış: klassik filologiya ilə fəlsəfə ilə birləşdirərək yaşadığı sivilizasiyanın zəif nöqtələrini aşkarlamaq...

Az keçmiş Nitsşe universitetin ulduzuna çevrilir. Elə ilk günlərdə, Avropa intibahını bir "dövr" olaraq müəyyənləşdirən Kristof Burhardla tanış olur və öz söhbət və yazılarında onun nəinki Bazel professorları içərisində ruhuna ən yaxın adam, hətta, həyatında ən çox sayğı duyduğu yeganə şəxs olduğunu vurğulayır.

Almaniya – Fransa müharibəsində Nitsşe könüllü olaraq tibb xidməti daxilində orduya gedir. Müharibə onun düşüncələrində ciddi dəyişiklik yaradır. Nitsşe anlayır ki, insanın ən güclü həyat instinkti yaşamaq istəyi, həyatda qalmaq arzusu deyil, tam tərsinə – hakimiyyət, müharibə, güclü olmaq istəyidir. Mübarizə zəiflərin kaşfidir. İnsan həyat instinkti ən güclü olmaq istəyidir – həyatda qalmaq yox. Sonralar Nitsşe bu düşüncəni fərdi planda işləyir (lakin həm də bu fikrin militarist qaynağını inkar etmədən).

Bismark fransızları məğlub edərkən Nitsşe müharibə dəhşətini hər gün daha qətiyyətlə anlayırdı. Altı yaralı əsgəri – sülh dövründə

heyvan daşınan vaqonlarda iki günlük səfərlə xəstəxanaya aparar Nitsşe qollarındakı, ayaqlarındakı güllə yaraları çürüməyə başlayan əsgərlərin bütün qayğısını çəkməli olduğundan Karsrueya çatanda, sarsıntıdan özü də xəstəxanaya düşür. Nitsşe bu işlərə həyatın fəlsəfəsi kimi yox, fəlsəfənin xəstələndiyi məqam kimi baxır. O, Bazela qayıdır, ölüm-itimsiz mühazirələrində davam edən-məşhur "Tragediyanın doğuşu" əsərini yazır. Yunan mədəniyyətini analiz edən bu əsərdə Nitsşe Apollonun səliqəli, düzənli həyat tərzinin qarşısına Dionisin ehtiraslı, coşğun həyatsevərliyini qoyur. Nitsşeyə görə, Yunan faciəsi bu iki düşüncənin birləşməsindən ortaya çıxmış və sonunda Sokratın rəşadətini tərəfindən məhv edilmişdir. Bu yanaşma Yunan fəlsəfəsi üçün tamamilə yeni idi. Nitsşe sonra yazdıqlarında da bu dionisçi fəlsəfəni davam etdirəcəkdə və... deməli, pessimizm kralı Şopenhauerlə ayrılmaq vaxtı gəlmişdi. İnnən belə Nitsşe Ustadının Güc İradəsinin buddistcə (heç bir şey istəməmək, ehtirasız olmaq) şərhinə qarşı olacaq, dionisçi düşüncəni xristianlığın da qarşısına çıxaracaqdı...

Çox belə çabalardan sonra, haqqında düşünməyə heç zaman macal tapmadığı SON fəlsəfəsi gələcəkdi. 1879-cu ildən pisləşməyə başlamış səhhati on il sonra daha da ağırlaşacaqdı. Ruhi vəziyyəti dözülməz həddə çatacaq, həkimlərin məsləhətinə rəğmən, gazdiyi ölkələrin birində (İtaliyada) küçə ilə gedərkən qəfildən yıxılacaq, qalxarkən yanından ötən fayton atının boynuna sarılacaq, ağılayacaq, özünə gələndə yadına düşən yaxınlarına qərribə məktublara yazacaq və... 25 oktyabr 1900-cü ildə onu hələ də tam dərk etməmiş bu dünyanı əbədi tərk edəcəkdə... ♦

Tahir Abbaslı

